

Mondattani tanulmányok.*)

I.

I. Az olyan 'kihagyásos' összetett mondatok, a melyeknek egyik mondatában a közös rész nincs ismételve.

Az afféle összetett mondatok, minők: *Isten mindent tud, tehát még legtökösabb gondolatainkat is, meg: Úgy él, mint valamely herczeg* (GYURITS nyelvt.) régibb német nyelvtanokban, és nálunk is egyesekben újabban is, a közönségesen ismert összevont mondatokkal együtt, a legtöbbször minden megkülönböztetés nélkül, szintén összevont mondatokként vannak ismertetve. Illetőleg ha nem is ezzel v. az összevonás kifejezéssel illetve, kihagyásos, rövidített, csonka, hiányos, nem teljes stb. kifejezésekkel különböztetvék meg, a mik ugyanazt jelentenék, mint az összevont mondat kifejezés, csupán egy-egy kevés árnyalatkülönbséget juttathatnának kifejezésre. — Ha ugyan eljönnek e mondatok és meg is különböztetvék. Mert csak ritkábban jönnek elé (nálunk pl. SIMONYI pár művén kívül inkább csak GYURITS, TORKOS, BODNÁR, KALMÁR nyelvt.), és még ritkábban megkülönböztetve. A németeknél pl. inkább csak WILMANNSNÁL; nálunk meg pl. TORKOSNÁL. T. i. ezek és a közönségesen ismert összevont mondat közt, a mely két mondatcsoportot mint különböző csoportokat kell odaállítanunk (és állítottam oda én is mint I. és II. csoportot, még mielőtt pl. WILMANN és TORKOS különbségtevéseit ismertem volna), sok esetben nem lehet oly éles megkülönböztetést tenni. Ezeket amazoktól tán úgy különböztethetők meg, hogy míg amazoknál általában szorosabban kapcsolódó és többnyire kisebb terjedelmű tagokkal találkozunk; addig ennél a csoportnál önnállóbbaknak érezhető és ejthető tagok kapcsolódnak, a melyek többnyire hosszabbak is. V. ö. pl. az efféléket: *A nappal és éjjel váltakozik*, sőt még tán az effélé-

*) V. ö. szerzőnek *Az összevont mondat* cím alatt e folyóiratban megjelent értekezésével.

ket is: *Nappal is, világosság is van* — az effélékkel: *Nappal van, és világosság*; *Nappal is van, világosság is*. Az utóbbiak ime mintegy mondatértékű mellérendelt tagokkal bíró és természetesebben pótolható mondatok, melyek azért máskép is érzékeltethetők, mint az affélék, az I. csoportba vehetők. Központozásuk is részben más: az és előtt is többször vesszővel.

De ismétlem, ezek is azzal az elmélettel találhatók, mint amazok. Sőt pl. WILMANN szerint az effélék illethetők összevont mondat névvel az affélékkel szemben: *Letette kalapját és köpenyét* — tehát az I. csoportba vehető összev. mondatokkal szemben. És KERN szerint is már az afféle mondatok, a melyekben verbum finitum hiányzik, mint pl. ez: *Te Párisban voltál vele, én pedig Londonban, v e h e t ő k* összevontaknak, illetőleg rövidítetteknek; így az ilyen hasonló mondat is: *én nagyobb vagyok, mint te*. (Satzl.² 170 és 123). Nálunk is pl. KALMÁR inkább olyanokat ad összevont mondatként, mint KERN első példája. Hadd lássuk itt is a tényt!

E mondatok összevont voltának tana ugyanazokra a formális logikai szempontokra vihető vissza, mint az I. csoportbelieké (V. ö. *Az összev. m. II. közl.*) Tulajdonképen ilyen alapon beszélhet nálunk idevonatkozólag pl. már VAJDA PÉTER f o g y a l t m o n d á s ról, ezt mondva: az ily beszélek: *szereti, mint fiát*, két mondat rejtenek magukban, egyet teljeset, egyet fogyaltat: *szereti, mint fiát szereti* (Nyelvtud. 95. l.). Tiszta logikai és lélektani alapon igaz-e itt is az efféle tan? Mondhatjuk-e, hogy ezek a mondatok összevontak, illetőleg kihagyásosak, hiányosak stb?

Ezen mondatok közül már többet természetesebben mondhatni olyan bővebb szerkezettel. Pl. az idézett példákon kívül: *Sírt a király, de még jobban a királyné* — *de még jobban s í r t a királyné. Hazaért az apja országába, annak is a rezidenciájába* — *annak is a rezidenciájába ért* (KALMÁR). Ezt pl. igei kiegészítéseknél a laikus is érzi. Így az olyan szerkezetekre, a melyek könnyen és nagyobb értelmi különbség nélkül olyan hosszabb szerkezettel is mondhatók és hallhatók is: inkább mondhatók összevont mondatnak abban az egyszerű értelemben, hogy a helyett, hogy úgy hosszabban és ismétléssel volnának mondva, rövidebb, ismétlés nélküli szerkezetek.

Azonban vajjon miért mondom így és feltételesen? Mert vajjon e mondatcsoportról is érzékeltethetni-e tulajdonképen és mint a legtöbbször tették, csak úgy minden megjegyzés nélkül, hogy olyan teljesebb szerkezetek helyett valók? És tulajdonképen úgy érzékeltethetni-e e mondatokat, mint eddig tették? Beszélhetni-e pl. csak úgy, hogy e mondatok: *ő röviden ír, de értelmesen*; *ő úgy ír, mint Aristoteles*, ilyen két mondat értékűek: *ő röviden ír, de értelmesen*

ír; ő úgy ír, mint Aristoteles ír (VATER)? Vagy nálunk is szintén minden megjegyzés nélkül, pl. GYURITSNÁL: *Isten mindent tud, tehát (Isten tudja) még legtökesebb gondolatainkat is. Ő ritkán szól de okosan (szól). Ugy él, mint valamely hercege (szokott élni).* Vagy pl. IMRE S. is csak egyszerűen formalisan, kihagyottaknak jelezve a zárjelben levő kifejezéseket: *Szép (dolog van), hogy megtartád (te), bár nagy bajjal is (te megtartád) szavadat. István nagyobb, mint Péter (nagy). Oly erős (ő), mint valaha (erős volt).* Ezek a teljes változatok, nemde, ha mai közönséges nyelvérzékünkkel megfigyeljük, itt is vagy csak nyomatékkal volnának úgy mondhatók, esetleg kissé furcsán, és ekkor már más árnyalatuk lenne és tulajdonképp más mondatok volnának; vagy felesleges ismétlés, sőt nehézkes szerkezet lenne bennük; vagy kissé önkényes, sőt épen erőszakolt lenne az az érzékeltetés?!

És valóban mondhatni-e, hogy pl. ez a mondat: *A felhőből foly az áldás, omlik az eső* (HEYSE és WILMANN) összevont mondat volna? Hiszen mint már KERN megjegyezte, a költőnek nem kellett a második mondatban ismételnie azt, a mit az elsőben mondott, ha nem lehetett kétségben a felől, hogy azt olvasói a másodikba kiegészíthetik (Zur Reform. 41.). De hát mondatrészek szerint nézve mondatainkat, itt a határozó közös. Így pl. itt is: *Ki sirt, ki dühöngött a lealáztatás miatt* (KIRÁLY nyt.). És itt ismételhők-e azt a határozót? Ugy-e bár csak furcsán, illetőleg nem?! Hát ha az alanyt nézzük, ezekben a mondatokban: *Megörvend a fekete király, s mondja; A király urfi meg is ígérte s azzal elindult hazafelé* tulajdonképpen két-két mondat van-e: *Megörvend a fekete király, s mondja a fekete király; A király urfi meg is ígérte, s azzal elindult a király urfi hazafelé* (KALMÁR)? Bizony — nemde? — csak furcsán és esetleg csak figyelemkeltés végett vagy nyomatékkal lehetne így beszélni?! Vagy pl. v. ö. a névmás-alany ismétlődését: *te láttad és te tudod.* Közönséges hanghordozás mellett még a németben is csak névmás áll az afféle mondatok második mondatában vagy semmi (V. ö. KERN: Zust. u. G. 70.); az utóbbi, a névmásalanyval álló szerkezetekben pedig semmi. Amott is a névmás csak formai alany, mint az effélékben: *ich bin.* Aztán formailag is kifejezésre jut az alany az igen, és odaérthető, épen úgy, mint mikor egy olvasmányban a cím mint alany szintén odaérthető s csak újabb figyelemkeltésnél és távolabb ismétlendő, sőt ismételhető. Az állítmányt már inkább ismételhetni, kivált az igei állítmányt. Pl. a már idézett és itt is összevethető példákön kívül a hasonlító mellékmondatokban, az effélékben: *én úgy láttam, mint ő; én jobban láttam, mint ő.* Azonban SIMONYI szerint is csak feleslegesen, és csak nyomósság czéljával vagy a beszédbeli numerus vagy a versbeli ritmus kedvéért ismételjük néha az azoneygealakot is; pl. *valamint a halak megfogattatnak a gonosz hálóban;*

azonképen megfogattak az emberek a gonosznak idején. Különben ilyenkor, sőt nem ritkán oly esetben is, mikor más alakban kellene ismételni (más személyben, módban, időben stb.), ismételnünk kellene-e tulajdonkép; sőt például az első esetben ismételnök-e? V. ö. pl. *egészség adaték ő neki, mint az másiknak — adaték; úgy ír neki, valamint egy idegennek ír; bárcsak meg lehetne ifjodni, mint a sasnak (meg lehet ifjodni), ha kígyót eszik. Megverek valakit, vagy engem valaki (megver). Köszönd, hogy apádnak szólítottál, mert ha nem (szólítottál volna annak), egészen bényellek vala.* (V. ö. SIMONYI MKöt. III. 160—163; NyK. 25: 8—). Pedig ezekben az esetekben mintha éreznők is az összehonást, persze inkább csak után gondolva és ha tanultunk₂nyelvtant! Aztán a névszó-állítmányt is igével és a «milyen» névmással még ismételnünk, pl. *Ő jobb, mint a milyen jó én vagyok*, ezzel szemben: *Ő jobb, mint én*; de hát az olyan szerkezet is nyomatékosabb. — A tárgyat és a jelzőt pedig már nem is igen ismételnünk, pl. *Feladatát megcsinálta, de (feladatát) nem mutatta be. Atyám szíve kész az áldozatra, csak (atyám) zsebe nem bírja.* Avagy itt azt vethetnők ellen, hogy a részek azért nem ismételnők, mert egyik a tárgyas igeragozásnál, másik a birtokos személyragozásnál fogva odaérthető, mint pl. a latin és a német nyelvben a névmásból érthetnők oda, illetőleg a latinban esetleg csak az összefüggésből? De hát hiszen ha tulajdonképen olyan teljesebb szerkezetek helyett állanának, akkor tán úgy is mondhatnók?

Hát az afféle példákkal hogy áll a dolog itt is, a melyekre nézve azt mondják némely nyelvtanirók, hogy bár lehetséges összehonásuk, mégis úgy maradnak nyomaték, világosság vagy jó hangzás kedvéért?! Ilyenek idevehetőleg pl. HEYSENÉL: *Sie hat Unrecht, aber er hat auch Unrecht*, (magyarul mondjuk: annak a nőnek nincs igaza, de annak a férfinak sincs igaza); *Der Mensch ist durch seinen Willen sehend, aber auch durch seinen Willen blind* (Az ember, ha tetszik lát, ha tetszik nem lát). BECKERNEL: *Er erinnert Nichts dawieder, er billigt sie also.* (Ő nem említ semmit az ellen, tehát ő helyesli). Bizony ha e szerkezeteket megfigyeljük, mint az I. csoportnál az efféle szerkezetekre láttuk, ezeket sem összehonatlan, hanem inkább szétvont szerkezeteknek tekinthetjük, a melyek legalább is kissé más árnyalatuak, mint a rövidebbek volnának: Annak a nőnek nincs igaza, de annak a férfinak sincs; az ember, ha tetszik, lát is, nem is; nem említ semmit az ellen, tehát helyesli. Amazok és az affélék nemde nyomaték, szemléltetés, ritmus következtében vagy egyéb okból, esetleg csak kevésbé jelentős szóismétlés folytán lépnek, persze a legtöbbször önkénytelenül, az egyszerűbb hanghordozás mellett szokásos szerkezetek helyébe?! V. ö. idevonatkozólag pl. ezeket is: mert *te általad* valljuk a Krisztust atyánkfiaúl, *te általad* valljuk

örökségül a menyországot es; kiktől nemcsak prófétáknak könyveket *tanulá meg*, de még idvességnek módját es *megtanulá*. Ezek csakugyan rövidebben is mondhatók, de így kissé nyomatékosabbak. Tehát így (v. ö. SIMONYI MKöt. I. 22.) Különben is épen prédikációs kódexekből idézvék, és így szónoki példák! Effélék a nép nyelvében is jönnek elé, még pedig nagy számmal: bizony komám kopó az, még pedig két kopó; nyöszörgést hall, sírást is hall; szép is vagyok, jó is vagyok; a hogy lehet, csak úgy lehet. (MKöt.) Nállunk jó újság vagyon, de neköd rosz vagyon, Mett Kádár Katának immár vége vagyon. Egyiköt temették ótár eleibe, Másikot temették ótár háta mögi. Elérnek (a báránykák) egy nagy rétre; azon a nagy réten olyan nagy volt a fű (Népm.). Az élibe es van, s a fokába es van (Hszk. Köz.) Azután a gyermeknyelvben és stílusban is: Az egyik északra foly, a másik délre foly (II. gymn.). A tanulóknak ismét be kell menniök, és ismét csak el kell kezdeniök a tanulást. Eleinte nehezen megy a tanulás, míg a karácsonyi szünet örömeit elfelejtik, azután könnyebben megy. Vacsora után igen sokáig fennmaradtunk, csak a két kis öcsém feküdt le mindjárt vacsora után. Stb. (V. gymn. dolgozataiban; elég nagy számmal.) De ezek a legtöbbször felesleges ismétlésű szerkezetek a gyermek nyelvérzéke szerint is, és így az ismétlés nélküli szerkezetekkel szemben, a melyek ott is szokásosabbak, amott sem vehetők alapul. Így nem azok sem, a melyekben csakugyan ismétlendő volna a mi nyelvérzékünk szerint ez vagy amaz, — a mi különösen a gyermek és a nép nyelvében szintén eléjön. Különben v. ö. ezekre pl. a Nyrben közölt beszédtörödékeket és népmeséket is; és próbáld sok idevehető példánál mindenüvé betenni azt a közös részt!

De hát olyan szerkezetek is vannak, a melyekben csakugyan ismétlendő volna valami a közönséges nyelvhasználat szerint! Igen, kivált mikor kissé más alakban kellene azt a részt ismételnünk. És itt már inkább szólhatnánk összevonásról a szó értelmében is. (1) Vagy (b) legalább is inkább érezhetnénk affélet pl. a közönségestől eltérő szórend miatt. a) V. ö. az efféléket: Was wir, wussten sie schon lange (HERLING), közönségesen nemde: Was wir wussten, wussten sie . . . ? Er war, weil gut, auch des Lobes werth. Er ist einflussreich, weil Freund des Fürsten. (U. o.) b) Szép, mert virágos a tavasz ruhája (KIRÁLY nyt.) v. ö.: Szép a tavasz ruhája, mert virágos. Ilyen értelemben már inkább beszélhetünk összevont mellékmondatokról az effélékben: én is gyűlölöm azt a férfit, hisz épen örült is volnék, ha nem (gyűlölném) (ARANY). Azon tünődött, hogy ki mászkálhat ott, ha csak maga az öreg nem () (VAS GEREBEN.) Ha valaha (), most érzem magam is. (KAZ.) Hideg éjszaka volt, de én csípősséget ha máskor (éreztem is), de akkor nem éreztem. (VITK.) (MKöt. III. 116.) Ezekben a mellékmondat a közönséges nyelvhasználat szerint nemde úgy kissé bővebben hangzanék?!

V. ö. p. ezt is : Harczoltak az ígért s kétszerezett béréért, Mintha csak a honért vagy az édes béréért (ARANY.) (MKöt. III. 193.) T. i. harczoltak volna. (De ez csak egyszer s nem kétszer téve oda, mint a hogy SIMONYI egészíti ki!) V. ö. a többi példákat is a most i. h. és láss még másokat is a NyK. 9:10. — De ezek és az effélék általában inkább az írói nyelvben jönnek elé és a közönséges nyelvhasználat szerint szintén csak eltérések.

A kifejezetteket összegezve, ezek a mondatok inkább mondhatók összevontaknak abban az egyszerűbb értelemben, hogy ha nem is mindig azt a tartalmat, s ha többnyire kissé más árnyalattal is, rövidebb alakban juttatják kifejezésre a gondolatot. De ezt itt is csak az olyan mondatokra érzékeltethetni, a melyek bővebb szerkezettel is mondhatók. Mert mint láttuk, nem minden ilyen mondat volna úgy bővebben mondható; itt is csaknem a legtöbb csak fuicsán, vagy épen nem. Azért itt sem mondhatnók tulajdonképen, hogy olyan teljesebb szerkezetek helyett valók, s ha olyanokkal érzékeltethetjük, csak azt érzékithetjük némileg, hogy bizonyos mondatrész vagy mondat részlet a két vagy több formailag megkülönböztetett mondathoz közösen tartozik, és így csak egyszer tevődik oda, a más v. a többi mondathoz odaérthető. — Ellenben, minthogy a rövidebb szerkezetek átlag mindig mondhatók, és minthogy azokat érezhetjük természetesebbeknek: tulajdonkép azokat vehetnők alapul és ha bővebb szerkezetek állíthatók oda, akár nyomatékosabbak azok, akár nem, lelki alapon nem annyira összevontatlanságról, mint inkább szétvonásról, illetőleg ismétlésről, nyomatékos v. csak felesleges ismétlésről, és effélékről szólhatunk, és így idevonatkozólag nem annyira összevontatlan, mint inkább szétvont mondatról. Illetőleg a rövidebb szerkezeteket inkább csak negative mondhatnók összevontaknak; csak úgy, hogy ezekben nincs ismétlés, szószaporítás, tehát inkább: szétnevont mondatok. A bővebb szerkezetek pedig ismétlések, alapjában különböző árnyalattal; természetesen nem mindig különbözve értelmileg feltűnően, úgy hogy a két szerkezet egyszerűen egymás mellett is állhat, miután a nyelvben különben sem lehet a legtöbbször olyan szoros értelmű helyettesítésről szó, mint a számtanban, Hogy a bővebb szerkezeteknél inkább szétvonásról lehet szó, érezhetjük az efféle mondatokból is: Ne *menj* mindig görbe léptekben, hanem egyenes irányban *haladj* (latin meséből). T. i. itt bár mintegy az ismétlés elkerülése végett más szóval van kifejezve a menés fogalma a második mondatban, úgy is feleslegesnek érezzük ott, és annak érzi a gyermek is. (Igy pl. egyik tanítványom.) — Azoknál a mondatoknál is, a melyeket a mindennapi nyelvérzékkel csakugyan rövidebbeknek érezhetünk, inkább csak negative beszélhetünk összevonásról,

(«nincs odatéve», illetőleg, «nem közönséges a szórend»!) és természetesen, nem olyan érzéki értelemben ott sem.

Ilyen értelemben csak tudatos mondatcsinálásnál, már ki-gondolt, sőt papírra tett bővebb szerkezet rövidítésénél, vagy for-dításnál, rövidebb szerkezettel való fordításnál lehetne szó. V. ö. p. ezeket: *Ma ne te in me, et ego in vobis ma ne bo: la ko z za to k én bennem, én meg ti bennetek.* Sylvester. (MKöt. I. 83.) *Multæ res uni grata e sunt, alteri in grata e:* Sok dolog egynek kedves, másnak nem. Stb. (II. gymn. dolg.) Persze, ime, ilyenkor is legalább is kissé más árnyalatu mondat jön létre.

Igy kihagyásról, elhagyásról (ellipsisről), közös részek egybevonásáról is csak a vázolt értelemben szólhatunk, és az efféle kifejezések: ki- v. elhagyjuk, elszoktuk hagyni, valamint a nem teljes mondatkapcsolat (pl. Burghausernél is), a hiányos, illetőleg rövidített mellékmondat (Kern-nél) kifejezés és az effélék: elhallgatjuk, lappang, hiányzik, sőt a pótlásra, kiegészítésre vonatkozó kifejezések is csak formálisan használhatók, a külön kitett részekkel odaállítható, vagy oda sem állítható bővebb szerkezetekhez, az u. n. «teljes» mondatokhoz viszonyítva, és nem a szó igazibb értelmében. Mert lelki alapon tulajdonképen a szó eredeti értelmében nem beszélhetnénk effélékről, és így nem kihagyásról, különösen azokra a mondatokra nézve, a melyekbe az a rész nem is képzelhető bele. Itt erről épen úgy nem lehet szó, mint pl. a névszó-állítmánynyal bíró mondatokra nézve nyelvünkben csakugyan nem beszélhetni a van *hiányáról, kihagyásáról* stb., a mint erre az utóbbi esetre vonatkozólag csakugyan igazat adhatunk VERESS IGNÁCZNAK BRASSAIVAL szemben is. (V. ö. VERESS: Phil. Közl. II. pótköt., BRASSAI: i. f. 1897.) Ha nem mondhatni oda abban az esetben a van-t, hogy beszélhetni kihagyásáról, még ha 1. és 2. személyben ott van is? Épen így (a mire különben függetlenül már VERESS cikkének ismerete előtt rájöttem), hogy lehessen beszélni kihagyásról e szerkezetekre is, kivált, ha nem lehet szó betehetésről? Arról tulajdonképen csak fordításnál vagy olyan átalakításnál lehetne szó. És még az effélékre is: *Csak úgy virág* (t. i. a virág), *ha tarka* — nem kell kihagyásról beszélnünk, BRASSAI-val sem (v. ö. Phil. Közl. 1897. decz.). A nem teljes és a hiányos mondat kifejezéseket meg természetesen csak formálisan érthetjük, mint már ZOLNAI rámutatott (NyK. 23:115), és a mint idevonatkozólag Simonyi is helyesebben szólt csak látszólag hiányos mondatról (NyK. XXV). Csönkulásról még formálisabban! De így kitévésről sem beszélhetni a szó eredetibb értelmében (mint pl. KALMÁR), hanem csak a kifejezés h. átv. értelemben, és csak úgy, hogy az a rész ott nincs külön kitéve. Kimondásról, csak egyszeri kimondásról

(ugyancsak Kalmár) még kevésbé beszélhetni. Így ismét nem abból a szerkezetből indulhatunk ki, a mely a legtöbbször csak mintegy metaphisikailag volna adható; hanem a rövidebből, a mely adva van és adható, és úgy fejezhetnők ki magunkat, hogy nem ismételjük azt a részt, vagy: ott nincs külön kifejezve (mint SZINNYEI nyt.). Aztán a «kitesz» helyett az «oda tesz» kifejezést használhatnók (grammatikától be nem folyásolt nyelvérték kifejezéséből; e mondatok érzése után puhatólózva halottam): nincsen oda v. idetéve külön itt is, elég ha egyszerűdoteszi stb., mert önkényt odaérthető. Így különösen szó lehet hozzáértésről (SIMONYI, VERESS, BRASSAI, stb.), sőt átértésről is (VERESS J.), meg ráértésről (pl. KULCSÁR E.), és: csak ha a világosság úgy kívánja, vagy éppen felesleges ismétléssel tevődnek oda (de nem: ki!) újból v. olyan más alakban is.

Ezek a kifejezések már minden ilyen mondatra találnának, nem csak azokra, a melyek bővebben is mondhatók. És ezzel tulajdonképp egyszerűsíthetnők e mondatok felfogását, mert amúgy — nemde — több kihagyásról kellene szólni és több kihagyást kellene érzékeltetni, pl. egy mondatban is, ha az halmozottabb volna? Pl. csak ebben is: *Apja, anyja elejébe szaladnak, () nyakába borulnak, () kérdezősködnek* (Kalmár nyt.), nemde a jelölt helyekre ismét és ismét oda volna képzelendő az alany? (V. ö. pl. Kalmár I. 18, 24.) Pedig úgy, nemde, mily furcsa volna? Hát még aztán hányszor kellene oda képzelni azt a részt pl. egy szakaszba, vagy éppen egy egész olvasmányba, a mely arról a tárgyról szól és azt csak ritkábban ismétli. Hány helyt kellene kihagyást jeleznünk, a hol tulajdonképp betehetésről nem lehetne szó vagy csak furcsán?! Bizony, bizony, így sok kihagyásos mondat volna az én értekezésemben is; pedig inkább bővítéses! Valóban nemde egyszerűbb az adottból és az adhatóból indulni ki!? Aztán mint látni fogjuk, maga az egyszerűbb lélektani felvétel is e mellett szólhat. E mellett a gyermek és a nép nyelvén tehető megfigyelés is; és a nyelv fejlődésével is ez a felfogás, a bővülés, halmozás stb. egyezik meg.

Hát ez hogyan? Minő lelki okon alapulhatnak e mondatok?

JOH. MATTH. GESSNER 18. századi tudós szerint az *ἀπὸ τοῦ οὐδὲν* (így főképp efféle mondatoknál) a beszéd nem tart egyenlő lépést azzal a szárnyas gyorsasággal, melylyel a szemléletek a lélekben előretolulnak (v. ö. ZIEMER: Junggr. Streifz. 49 l.). ZIEMER szerint pedig az ellipsiseknek (így ezeknek a mondatoknak is) a lélektani magyarázó oka a beszéd gyorsaságában keresendő. (I. m. 48 l.) Nálunk pl. SIMONYI úglátszik, az egyhangúság elkerülésére való törekvést hangsúlyozná (v. ö. NyTK. 25:8). KIRÁLY PÁL is effélet. TÓTH ALBIN a beszéd- és a mondatrövidítésre nézve főképp a takarékossgot hangsúlyozza, a melynél fogva beszédünkben a fölösle-

ges, magától érthető részek elmaradhatnak, ha elmaradásuk nem esik az értelem rovására. Ennélfogva maradhat ki az alany, ha az előzményekből kiérezhető és ha igen könnyen odaérthető (Nyr. 24:106). — Szerintem az a sietség csak ritkább esetben jöhet tekintetbe. Arra, hogy az egyhangúságot igyekszünk kerülni, így a szép iránt való érzésünkre, már inkább hivatkozhatunk, csak hogy ez inkább csak a tudatos mondatesinálásra nézve jöhet szóba. A takarékosagra való törekvés meg épen vajmi kevésse volna hangsúlyozható; hisz mint tapasztalhatni, inkább szöszaporítást találhatni mindennapi beszédünkben. Az önkénytelen beszédben, és általában mindig, azon a lelki tényezőn épülnek fel e mondatok, a melyet már mások is éreztek, de nem juttattak eléggé kifejezésre. Ezt a tényezőt a *r á é r t é s* névvel is illelhetném, de inkább *o d a é r t h e t é s n e k*, *ö n y k é n y t é r t h e t é s n e k* nevezem, és azt a lelki sajátságot értem alatta, a melynélfogva beszédünkben azt, a mi több dologra közösen vonatkozik, ha már egyszer kifejezést nyert, vagy ha nem is nyert, de nyer, többször nem, vagy csak ritkábban teszszük oda, minthogy önkényt érthető továbbra is, vagy előre is; csak, ha nyomatékosan ismételni akarjuk, vagy ha öntudatlanul is mintegy szemléltetni kívánunk, vagy ha már mintegy megelégedtünk róla, csak akkor ismételjük. E mellett azok a más tényezők csak másodlagosak szerintem. Ez a főtényező a «beszéd rövidítés»-nél, a «hiányos mondatok»-nál és az itt szóban levő mondatok «összszevont», illetőleg «szét nem vont» szerkezetének felépülésénél.

Ennélfogva egy tárgyhoz, személyhez v. dologhoz egyszerre több szemlélet v. képzet is fűződhetik, a nélkül, hogy azt a tárgyat, személyt v. dolgot többször kellene odaképzelnünk. Viszont egy szemlélet egyszerre két v. több tárgyról, személyről v. dologról is keletkezhetik. Így azt a tárgyat, illetőleg azt a szemléletet kifejezni is csak egyszer fejezzük ki közönséges hanghordozás mellett. Ezekben a mondatokban is ilyen eset van, mint az I. csoportba vehető összszevont mondatoknál is. És amint ott ama mondatok is történeti alapon épen az odaértésen épülhettek fel, (pl. a *hanem* kötőszós szerkezetek!) ezek még inkább érzékeltethetők ilyenformán. T. i. annál a lelki lehetőségnél fogva az egyik mondatban kifejezett alanyt, tárgyat, stb. a másik mondatba is odaérthetjük effélékben is: *megnézte a csöp vért s ízlelte, hogy édes*: tehát ragos nevekből is (v. ö. ide, ilyen példákra is: Veress I. Phil. Kézl. II. pótk, 153 és XVI. k. 638.). Ez a hozzáérthetés a nyelvérzék alapján adva van, és segítségére jöhet egy-egy kötőszó is (Veress a Pótk.), t. i. azzal, hogy szorosabb összetartozást jelez. Aztán emlékeztethet arra a részre, pl. az alanyra, a személyrag, a névszó-állítmánynál a nembeli egyezés. Sőt ragtalanság esetében maga a ragtalanság is (v. ö. VERESS: Phil. K. XVI. és BRASSAI: Phil. K. 1897. 877.) Így a tárgyra is (v. ö. BRASSAI is i. h. 879) a tárgyas, a birtokos jelzőre is a birtok-

kos személyrag, (pl. abban: Atyám szíve kész az áldozatra, csak zsebe nem bírja). Persze, hogy ha az a szerkezet járja, mert mint tudhatjuk, különböző nyelvekben különbözőképp jut v. nem jut ez a hozzáérthetés, ez az összefüggés kifejezésre s így különbözőképp lehet a mondat értelme biztosítva (V. ö. VERESS és BRASSAI id. helyeit is!) így mintegy formailag is. Csupán az igei állítmány hozzáértésére nem emlékeztet mintegy formailag is semmi, s mivel az állítmány különben is hangsúlyosabb mindig, azért ismétелhetni ezt inkább. Aztán az odaérthetés annyival könnyebben történhetik itt is, mivel ha lazábban ejthető tagok kapcsolódnak is, ezek egymással kapcsolatos mondatok (mint SIMONYI is: NyK. 25.). Ennél az odaérthetésnél fogva pedig még önállóbb mondatokban is beszélhetni így. Pl. *Főczéлом a ráció volt. A szerkezet értése, a formák aesthetikai elvei.* (T. i. volt főczéлом.) *S mindent oly egyszerűen adni (ismét ideérthető), a mint csak lehet.* (Négyesy: M. verst.) Így mivel a beszéd általában összefüggő és a mondat relativ fogalom és nem olyan, a milyenek eddig odaállították, az odaérthetésnél fogva sokszor több soron keresztül sem kell újból meg újból odatennünk azt a dolgot. (Pl. abban az esetben, mikor az olvasmány címében kifejezett dolgot egy darabig nem ismétljük). Különben ennél a lelki oknál fogva olyan külön mondatokba is odaérthetjük, pl. az állítmányt, a minőket VERESS IGNÁCZ a Phil. Közl. II. pótk. 129. l. hoz fel. És ezen épülnek fel azok a SANCTIUS óta divatos ellipticus szerkezetek általában, sőt a szorosabban kapcsolódó mellérendelt és az alárendelt mondatok is, szóval az egész beszéd, a miről majd másutt részletesebben! Ennél a lelki lehetőségénél fogva csak nyomtaték, világosság s más efféle okból s csak távolabb ismétелhetni azt a részt természetesebben. Persze ez az odaérthetés különböző lehet. Így a léleknek mintegy az emlékező, megtartó képességéhez képest közelebbre vagy távolabbra ható. (Távolabbira ld. pl. GYULAI: Krisztus és a madarak: *Krisztus őket megátkozta; A fürjet. . . A bibiczet. . . stb.*) A gyermek és a nép beszédében és a pongyolább mindennapi nyelvben inkább csak közelebbre ható. Részben innen, hogy itt gyakoribb az ismétlés. Aztán, bár ritkábban, előre is (elől álló mondatba is) odaérthetni azt a közös részt, nemcsak hátra. Pl. TÓTH KÁLMÁN «Előre» című költeményében: *Nem volt abban a halálról* (t. i. szó), *Nem volt abban megadásról* (szintén): *Csak egy szó volt, Hogy előre!* Végül ez az érthetés az egyén és a nyelvek szerint is különböző lehet s ugyanazon nyelv keretén belül is kisebb v. nagyobb, pl. a költői nyelvben. De ezekről s úgy a beszédnek erről az összefűző kapcsáról, a melyet tán nem hiába állíthat-tam oda, itt minek többet?

Ennél a lelki tényezőnél, az odaérthetésnél fogva a történeti nyelvre nézve sem kell azt gondolnunk itt sem, még a

primitívebb korra nézve sem, hogy legalább olyan esetben, a mikor értelemkülönbség nélkül is lehetséges lett volna, olyan összevontan, illetőleg ismétléses szerkezetek kellett hogy járják az összevontak helyett. Tehát pl. az efféle szerkezetekre nézve sem kell azt vélnünk: *ez a folyó erre foly, amaz arra*. Ugyanis, mint már érintettem, a gyermek és a nép nyelvében és így az egyszerűbb lelkű ember beszédében többször tevődik oda még egyszer az a rész és így többször ismétlődik; azonban a legtöbbször nem tevődik oda itt sem s ha ott van, tulajdonképen kissé más színezete van a mondatnak, vagy legalább kissé más okra vihetni vissza ezt a szerkezetet, pl. önkénytelen szemléltetésre, felbontásra stb. Aztán ezzel szemben ott is van igazibb összevonás is, a melynél már elhagyásról is beszélhetni,* és az is, meg az ismétlés is már bizonyos fokig magasabb vonás. De meg mindkettővel szemben már az alig pár éves gyermek beszédében is hallhatni efféle szerkezetet, mint a minő itt szóban van, pl. *Ott mēn a vonat, füstöl*. (BALASSA: A gyermek nyelvének fejlődése, NyK. 23:70.) PREYER gyermeke is a 33. hónapban is csak így, egy képeskönyvben levő kakasra: *Das ist der Hahn — komt immer — das ganze Stück fortneht — von der Hand — und läuft fort*. (Die Seele des Kindes, 1884, 387.) Aztán 389: die Blume. . .) Saját megfigyeléseim szerint is így, kivált kezdetben, minél kevesebb szóval. Pedig tudom, hogy a gyermeknyelv, ha a nyelv első fejlődésére nem is vonhatunk belőle biztos következtetést (v. ö. a Természettudom. Közl. III. THEWREWK és BRASSAI cikkeit), idevonatkozólag épen tekintetbe veendő a népies nyelvvel együtt. Aztán ugyancsak a természethez közelebb eső gondolatritmusokban is efféle szerkezeteknél csak egyszer van kifejezve az a közös rész, ha nem hangsúlyozódik külön is, s csak ha hangsúlyozódik, akkor ismétlődik. Pl. *Csöpögjön tanításom, mint az eső. S hulljon szelíden, mint harmat, szavam . . .* (Mózes V. Arany J. után, Négyesy verst.) Ellenben: *Megunta két lábam már a követ nyomni. Megunta két kezem már a lánczot húzni . . .* (Nd., Riedl poetikájában). Annyi bizonyos, hogy a műveltek kimértebb beszédében és különösen írásukban nagyobb számmal jönnek elé az u. n. összevont szerkezetek, mint a gyermeki és a népies nyelvben; és az is bizonyos, hogy e mondatok szorosabban csatlakozó alakjukban későbbi nyelvfejlődés eredményei. Azonban azért egyszerűbb példák már a történetelőtti korban előjöhetnek, mint még lazábban összefüggő mellérendelt mondatok, és ama lelki tényezőnél fogva, ismétlem, akkor sem kellett olyan külön kitett részekkel birniok.

*) Afféle beszédre célzok, mikor pl. az egyik székely azt kérdi a másiktól: *Mit kér az ökrét, bátya?* — és a másik azt feleli pl. hogy *hatvanat* (két- vagy háromszázhatvanat, azt érteni kell a másiknak!) *igérének érte*. — Az efféle beszédet már sokszor nem értjük meg előre.

És így idevonatkozólag sem állna, hogy eredetileg olyan teljesebb mondatok járták volna helyettük s csak azután vonták volna össze ezeket is. Hisz a mellett, hogy mint meggyőződhattunk, a bővebb szerkezetet sokszor itt sem lehet elképzelni, a kétféle szerkezetnek már kezdettől fogva meg kellett lennie a maga rendeltetésének. Így egyik nem igen volna mondható eredetibbnek a másiknál, vagy akkor is a rövidebb a bővebbel szemben. És ha pl. az efféle összehasonlító szerkezetnek: *ő tőle jobban félek, mintsem atyámtól*, a legegyszerűbb kapcsolata az volna is, a mi pl. a mosquitóban található: *ő tőle jobban félek, atyámtól nem félek* (MKöt. II. 102), és ha így ebben még egyszer ki lenne is téve az ige, nem úgy kellene gondolnunk, hogy idevonatkozólag az efféle volna az eredeti szerkezet. Itt a második ige nyomatékból is állhat ott, nemcsak felesleges ismétlésből. És csakugyan pl. a mi nyelvünk történetében, régi nyelvemlékeinkben is az efféle hasonlítás a legtöbbször ilyen alakban lép föl: *ő tőle jobban félek, hogy nem atyámtól* (MKöt. II. 101.): ismétlés nélkül.

Aztán legalább a mi nyelvünk történetében, a mennyire visszamehetünk, már a H. B.-ben is: *Haragovék Isten és vetévé út ez monkás világbelé, és lön halálnék és pokolnek fészé és ménd ő nemének*. (Az elsőben az *isten*, a másodikban *fészé* nincs ismételve.) V. ö. továbbá itt is az ellenmondásos, a *hanem* kötőszós szerkezeteket, itt nyelvünkben és a latinban, és itt is abból a szempontból, hogy mint a kötőszó összetétele után indulhatni, ez a kötőszó a nevezett nyelvekben, maga tett ki egy mondatot (SIMONYI) és így a következő mondatok itt sem állottak külön kített részekből, hanem e (formai módon szólva) «hiányos» mondatnak a tagadásához csak hozzá volt értve, a mit már az első mondat tagadott. Effélék a nép nyelvében ma is: *Mondtam, hogy menjenek el, mert ha nem* (ha nem mennek), a kántor megvirgáztatja (MKöt. III. 115), és: *Köszönd, hogy apádnak szólítottál, mert ha nem, egészen bényel-lek vala*. (NyK. 25:10.) Aztán v. ö. pl. a MKöt. II. 103. a *hagynem, hogy-nem-mint, hogysem* stb. ktszóval álló szerkezeteket, az a) alatt. Az affélékben: *hamarabb megérnek egy hazug embert, hogysem egy sánta embert* és: *valakinek kevesebb hite vagyon, hogysem az ördögnek, annak kevesebb megigazulása vagyon, hogysem az ördögnek*, az ismétlés afféle okokból, mint fent a MKöt. I. 22-ről idézett példákra jeleztem. Ellenben a latinban is csak így: *ego scirem melius respondere, quam tu*. Ezek mellett ismét a nép nyelvében (tehát az egyszerűbb emberében): *Úgy megesett rajta a szívem, hogy nagyon. Akkorát ütött rá, hogy csak nagyot*. Stb. Stb.

Így ezeknél a mondatoknál is történeti alapon sem volna rövidítés abban az értelemben, hogy tulajdonkép olyan teljesebb mondatok helyett állanának és azokból rövidítetténe meg. Csak annyiban összevontak, hogy nincs bennük ismétlés; tehát csak

nemlegesén. De így csak ilyenformán foghatni fel az efféle szerkezeteket is, s nem úgy, mint pl. az elébbi következményes mondatokra nézve Simonyi formai kifejezése alapján gondolhatnók, hogy ezekben teljesebb mellékmondatokból maradt csak annyi: hogy nagyon, hogy nagyot stb. (V. ö. MKöt. II. 139.) Tehát nem: csak annyi maradt, hanem: csak annyi van oda mondva. Illetőleg itt lelki alapon nem is rövidítést, de bővülést érzékeltethetnénk. T. i. itt az ige határozója hatóság kedvéért mellékmondatba került (v. ö. Lehr, u. o. jegyz.)

De hát hogy is képzelhető e szerkezetek fejlődése a nyelvtörténetben annál az odaérthetésnél fogva? A mellérendelt viszonyú szerkezetekre v. ö. pl. *Kis kunyhó áll az erdő közepén, Falai durva kövekből vannak rakva* — és: *Atyám szíve kész az áldozatra, csak zsebe nem bírja.* (Ugyanúgy, csak összebb ejtve!) Az alárendelt mondatoknál ugyanolyan jelenséggel, mint az előbbieknél: itt is mellérendelt mondatok, de itt sem mind külön kitett részekből állók egy mondatba kerülve. Itt legalább is három, a mennyiben a kötőszók is tulajdonképp mondatoknak vehetők, még pedig kérdő vagy kijelentő mondatoknak. V. ö. ad notam «*csodálkozom, mert nem jön.**) *csodálkozom; miért? nem jön*» (Simonyi MKöt.), pl. ezt: *békót tettem kesely lovam lábára, mért nem hallgat a gazdája szavára.* Azoknak a később kötőszóvá vált mondatoknak mondatértéke és ezzel ejtése is megváltozván, az egymás mellett állt mondatok közt, mint a mellékmondatoknál általában, hol kisebb, hol nagyobb összejtés jöhetett létre. Ez pl. nyelvjárásaink és a köznyelv összevetése alapján is többé-kevésbé szemlélhető és elképzelhető. Pl. az összeforradás még nem történt meg egészen azokban a, hanem'-mel állt példákban. (Fennebb: *Mondtam, hogy...*) Mutathatja a vessző! Így ezeknél a szerkezeteknél is a hanghordozás szintén más lehetett kissé az idő folyamán, gyorsabb és egy részüknél abban a tekintetben is változhatott, hogy kérdőből kijelentővé vált. Aztán természetesen az az alapszerkezet létrejövén, inkább az analógia működött, s ha a szó-, illetőleg a mondatrend

*) V. ö. ide SIMONYINAK egyes kötőszókra vonatkozó példáit is és szép fejtegetéseit a MKöt. II. 16, 58 c), 59, 113, 152 és különösen a III. 231—233. l. Azután ZOLNAI Mt. buv. is: NyK. 23: 167, 168, 169. — Természetesen ezeken a helyeken az ide találó szerkezetek nem érintve külön. Aztán ha a hangsúlyozás és az ejtés érintetik is, nincsen külön jelezve, hogy ez mikép változhatott az alapszerkezetben, és így behatóbban hogy képzelhető el az alárendelt mondatok fejlődése. Úgy hiszem, világosabban állhat előttünk ez, ha azt az ejtészváltozhatást is hangsúlyozzuk, és ha most azt a nevezetes lelki tényezőt — a melynél fogva több nyelvi jelenség lesz megoldható — odaállítjuk és azt is jelezzük, hogy az a rész, a mely a kötőszó után áll, annál az odaérthetésnél fogva ismétlés nélkül pusztán és közvetlenül odatehető volt a később kötőszóvá vált kérdő, illetőleg jelentő mondat után.

változhatott is, alapjában csak olyan ismétlésnélküli mondatokból épülhettek fel e mondataink is. És így nyelvtörténeti alapon is még csak mondatok összeállítására érthetnők az összevonást itt is.

De tovább menve helybenhagyhatni-e tudományosan az összetettség-re vonatkozó tant is ezeknél a mondatoknál is abban az alakjában, a melyben általában járja!? Mondatokból állanak-e ezek a mondatok is (mint KALMÁR I. 24.) s így mondatkapcsolatok-e, mint a hogy említi őket BURGHAEUSER is? Vagy csak inkább olyanformán szólhatni, mint pl. WILMANN: önállóbban ejtett mondatértékű egynemű tagokról (V. ö. Kern. Zur Reform 40,42 l.)?! Avagy egy újabb magyar-nyelvtanítóval, GULYÁS ISTVÁN-nal (Rendsz. nyt. 175. l.) ezeket is meg kell különböztetnünk a mellérendelt mondatoktól és valójában csak több alanyú és több állítmányú egyszerű mondatoknak kell tekintenünk; rájuk vonatkozólag is csak mondatrészekről, mellérendelt mondatrészekről szólhatunk, mint az I. csoportbelieknél pl. HALÁSZ?

E kérdésekre vonatkozólag (a melyekről már GULYÁS nyelv-tanának megjelenése előtt gondolkoztam, és érdekes, olyan forma eredményre jutottam, mint ő) a következőket. Ezek a mondatok mai nyelvérzékünk szerint ismét egységes mondatok. Ha nem is annyira, mint az I. csoportbeliek: de ezek is oly egységesek, hogy pl. a hasonló mondatokban a mellékmondat elé sokszor nem is teszünk vesszőt. Pedig az ezen csoportba tartozó mondatok is nyelvtörténeti alapon, mint láttuk, tulajdonképp önállóbb mondatokból épültek fel. Azután ha van is különbség ezek és az I. csoportbeli mondatok közt alakilag is meg árnyalat dolgában is, ezek amazokkal meglehetősen érintkeznek, és a közönségesebb nyelvérzék szerint az ezen csoportba vett mondatok még jobban hangzanak I. csoportbeli alakban. (Tanítványaim szerint ez: *az egyik északra foly, a másik délre*, jobb így: *az egyik északra, a másik délre foly*. Már pedig ez csak úgy lehetséges, ha értelem dolgában e mondatok is szorosan összetartoznak magukban. S pedig hogy ez így áll, pl. KERN nyelvérzéke is bizonyíthatja, a ki efféle mondatokban a második gondolatot az elsőhöz tartozónak és magában nem teljesnek jelzi. (Gr. d. d. Satzl.³ 32.) És valóban a mellérendeltek s köztük is az effélék, mint *Aus der Wolke quillt der Segen, strömt der Regen*, meg: *Ki sírt, ki dühöngött a lealáztatás miatt*, annyira egységesek és annyira összetartozó gondolatot foglalnak magukban, hogy részeit egymásra nézve nem is mondhatnók külön mondatoknak. De meg az effélékben: *Sírt a király, de még jobban a királyné*, a második mondat tanítványaim szerint sem állhatna meg magára. Így itt most már a BURGHAEUSER congruentiája sem számít. Tulajdonképp mondatokról is csak formálisan beszélhetni. Lelki alapon helyesen itt sem ezekről,

hanem vagy csak mondatrészekről szólhatnánk, mint GULYÁS; vagy mondásokról, a mint én szólnék. Így ezek a mondatok is csak mondásokból volnának összetettek, mint a logikában is csak ítéletekből és nem ítéletekből, és így olyan részekből, a melyek viszonylagosan még nem bevégzett egészek, mert velük külön még nem mondtuk meg azt, a mit akartunk. És így itt is, mint különben általában az összes összetett mondatoknál, még a mellérendeltek túlnyomó részénél is, csak olyanformán érzékeltethetők ezeket a részeket, mint, a hogy látom, érzékelteti az összetett mondat részeit NÉGYESY is kitünő és ritka nyelvérzékre valló verstanában. (Ismét utólag látom, és érdekes, itt épen egyezünk.)

De így tulajdonképen még formálisabb az, ha e mondatoknál, arról a mondatról, a mely a formai nyelvtan szerint, nem teljes, mintegy külön beszélünk. Lelki alapon a maguk egészében kell néznünk e mondatokat is, és mai nyelvérzékkel egyszerű mondatoknak is mondhatnók GULYÁS-sal, ha az egyszerű mondatot abban az értelemben vennők, hogy egyes és egységes mondat, és nem abban a ma divatos formai értelemben, hogy ha a mondatban két vagy több alany áll (ha csak formailag szólhatunk is úgy, mint pl. az I. csoportnál), már a mondat összetett mondat. De hát a formális érzékeltetés tekintetéből, és aztán a már látott történeti fejlődés alapján, s mert mégis önállóbbaknak érezzük azokat a részeket: mai nyelvérzékkel is mondhatjuk összetetteknek, csak hogy úgy fogjuk fel őket s ha mondatokról beszélünk, úgy érzékeltessük, mint látók. Így ezeknél már mondatrészeiről is többről szólhatni, tehát több alanyról, több állítmányról stb., és itt ezt lelki alapon is tehetjük.

★

Ha visszatekintünk a kifejtettekre, a) ezek a mondatok inkább volnának összevontaknak mondhatók, azonban csak úgy, a mint láttuk. b) Helyeselhetőbb szempontból olyan összetett mondatok, a melyeknek egyik vagy több egyszerű mondatában (ezt tulajdonképen mondás-nak érve) az az odaérthető rész nincs újból kifejezve, és így ismételve. Ennek az újabb és tán helyesebb elméletnek megfelelően már csak az eddigi igen formális érzékeltetés elkerülése céljából is új elnevezéssel kellene illetnünk e mondatokat is. És ez szükséges már csak azért is, mert az «összevont mondat», mint tapasztalhattuk, relativ fogalom, így is érthetni, úgy is. Meg aztán nem volna eléggé érzékeltető e csoportra, és mint látni fogjuk, e névvel más mondatokat is illethetnénk, és jogosabban, mint az itt szóban levőket. Körülírás nélküli elnevezést találni kissé nehéz. Az, a mit a csoport élére emlékeztető czímként írtam, érzékeltetőbb mint az összevont mondat kifejezés: de hossz-

szadalmas is és részben formai beszéd. A «hiányos», «nem teljes», «csonka» stb. kifejezések nemcsak, hogy igen formaiak, de mondatinkat nem is érzékeltetnék más, szintén efféle névvel található mondatoktól megkülönböztetve. De «mellérendelt mondatrészekkel bírók»-nak sem érzékeltethetnők GULYÁS-sal, már csak azért sem, mivel így nem volnának megkülönböztetve az I. csoportbeliektől. Így inkább úgy érzékíthetnők e mondatokat, hogy összetett mondatok, a melyeknek egyik mondatában az a közös rész nincs ismételve, hanem odaérthető a másik mondatból. Lelki alapon ráértéses vagy odaértéses összetett mondatok volnának, a melyeknél az egyik mondatból a másikba is odaérthető az a rész. (Hogy a tanításban melyik nevet vagy minő kifejezést, arról majd külön.)

A nyelvtanban vagy a mellé- és alárendelt mondatok tárgyalása közben szólhatunk róluk a «teljesek»-kel szembe állítva, vagy pedig külön fejezetben, mintegy átmenetül a stilisztikához.

ERDÉLYI LAJOS.

Soltész : scultetus, libertinus, freigelassener. A mi az erdélyi szászoknál a *gräf* és a *hän* volt, az volt a felsőmagyarországi középnémeteknél a név gyakoriságából ítélve a *schultheiss* (v. ö. KRONES, Zur Geschichte des d. volksthums im Karpathenlande 5. l.). E jogi elnevezés a középnémetektől magával az intézménnyel együtt átment a tótokhoz, a hol *šoltys*-oknak, *šultajs*-oknak gyakran az urasági és egyházközségi vagyoni kezelőit is hívták (v. ö. DOBŠINSKY, Prostonárodnie obyčaje 73.). Ez a *soltész* szó megvan a magyar nyelvben is, még családnevekben is. Eredete ez : A kfn. *schulthei3ze* gyengüléssel *schulthe3z*. A magyar alak megfejtésénél ez utóbbiból kell kiindulnunk. A *schulthe3z* összetett szónak az *u* hangja a középnémet dialektusokban *u* és *o* között változik (v. ö. RÜCKERT Entwurf einer system. Darstellung der schles. Ma. im Mittelalter 38 : *schultiss* ; HÖFER, Hessener Urkunden 3 : 1433 : *scholtesz* ; BUSCH in ZACHERS Z. 10 : 293 : *schoultisse* és WEINHOLD Mhd. Gramm. §. 63, 64, 71.). A Szepességen a tulajdonnév ma *Scholz*, a mi az idézett *scholthez*-re megy vissza. A magyar és a tót alak a maga *o*-jával középnémet területről, a felsőmagyarországi, valószínűen szepesi nyelvből való. Megemlítem még, hogy ugyane gyökérszóból való a latinizált *Skultetius*, *Skultéty* családnev is.

LUMTZER V. hagyatékából.